

УМОВИ ФОРМУВАННЯ ГРОМАДЯНСЬКОЇ КОМПЕТЕНТНОСТІ МОЛОДШИХ ШКОЛЯРІВ ІЗ СЕНСОРНИМИ ПОРУШЕННЯМИ

FORMATION CONDITIONS OF CIVIL COMPETENCE OF PRIMARY SCHOOL STUDENTS WITH SENSORY DISABILITIES

У статті описується власне розуміння поняття «громадянська компетентність учнів початкової школи», яке є інтегральним утворенням, що поєднує низку знань в аспекті громадянської освіти й громадянського виховання, певні вміння й особистісні якості, що допомагають школяру адаптуватися та бути частиною колективу, активним членом суспільства. Також розглядається проблема формування громадянської компетентності молодших школярів із сенсорними порушеннями, описуються умови формування цього феномена в межах спеціальних закладів освіти.

Важливою умовою ефективного процесу формування громадянської компетентності молодших школярів із сенсорними порушеннями є створення демократичного виховного середовища навчального закладу. Визначено основні принципи, на яких базується організація демократичного виховного середовища, а саме: пріоритет прав особистості; демократизація управління навчальним закладом, посилення його педагогічного потенціалу, залучення батьків до співпраці, створення можливостей для широкої громадянської практики учнівської молоді в процесі прийняття рішення; перетворення навчального закладу у відкриту спільноту для місцевої громади; створення в ньому середовища конструктивного спілкування, діалогу учасників виховного процесу.

Другою важливою умовою в аспекті дослідження є використання інтерактивних методів навчання. На уроках у початковій школі пізнавальну активність учнів можна досягти завдяки дослідницькому методу навчання, евристичній бесіді та проблемному викладу матеріалу. Учителю доцільно використовувати завдання, що пов'язані з моделюванням і дослідженням реальних життєвих ситуацій у класі та за його межами.

Третьою умовою визначено використання Рамки компетентностей для культури демократії в закладах спеціальної освіти. Учні зі спеціальними освітніми потребами мають ті самі права й фундаментальні свободи, що й інші учні, зокрема право на освіту. Використання цієї Рамки для таких учнів є життєво необхідним, щоб забезпечити участь у демократичних процесах і між-

культурному діалозі, щоб дати розкритися їхньому потенціалу.

Ключові слова: громадянські компетентності, учні початкової школи, сенсорні порушення, спеціальні заклади освіти, громадянське виховання.

The article outlines the meaning of the term "civil competence" of primary school students that is an integral formation that unites knowledges in the aspect of civil education and upbringing, certain skills and qualities, which help scholar to adapt and became an active part of this society. Also the article considers the formation problem of civil competence in children with sensory disabilities, outline formation conditions of this phenomenon in the area of special educational institutions.

The important condition of effective formation process of civil competence of primary school students with sensory disabilities is creating a democracy educational environment at school. Main principles that perform the basis of the educational environment are determined: the priority of human rights; democratisation of the school management; the strengthening of its pedagogical potential; the involvement of parents to cooperation, creation possibilities for wide civil practice of scholars in the decision-making process; transformation of educational institution into an open area for local community.

The second important condition in the aspect of our research is the usage of the interactive educational methods. At the primary school lessons the cognitive activity can be reached with the research method, euristic talk and problem solving education of material. Teacher should use tasks that are connected to modeling and reaserching the realistic situations of ordinary live at class or outside it.

The third condition is determined the usage of the competence frame for the formation of the democratic culture at the special educational institutions. Students with special educational needs have the same rights and fundamental liberties as other students, in particular the right to education. The usage of this frame is significantly needed to students with sensory disabilities for providing an active participation in democratic processes and intercultural dialogue, for the purpose of fulfilling their potential.

Key words: civil competences, primary school students, sensory disabilities, special educational institutions, civil education.

УДК 376.046.12.3.

DOI <https://doi.org/10.32843/2663-6085/2020/23-2.30>

Начинова О.В.,

канд. пед. наук,
доцент кафедри дефектології
та фізичної реабілітації
Південноукраїнського національного
педагогічного університету
імені К.Д. Ушинського

Шпаляренко Ю.А.,

канд. пед. наук,
викладач кафедри педагогічних
технологій початкової освіти
Південноукраїнського національного
педагогічного університету
імені К.Д. Ушинського

Постановка проблеми в загальному вигляді.

У наш час дуже гостро для нашої держави постає проблема формування свідомого громадянина-патріота, який буде мати розвинуті громадянські якості, буде освічений у питаннях демократії. Громадянська компетентність сьогодні є однією з ключових компетентностей сучасної людини, тому питання формування зазначеного феномена постає дуже гостро. На наш погляд, саме початкова школа повинна стати підґрунтям формування громадянської компетентності людини.

Аналіз останніх досліджень і публікацій.

Проблема громадянського виховання, громадянської компетентності неодноразово привертала увагу вчених. Різні аспекти визначеного феномена розглядали науковці (В. Адольф, М. Боришевський, О. Боряк, Ю. Варданян, Г. Ващенко, Б. Гершунський, С. Гончаренко, Р. Євтушенко, І. Єрмаков, Ю. Кулюткін, Н. Лобанова, А. Маркова, Л. Мітіна, Н. Остапчук, О. Пометун, Д. Пузікова, С. Рябова, О. Савченко, А. Сірова, М. Сіпліва, Н. Степанова, Г. Сухобська, О. Сухомлинська, І. Тараненко, К. Чорна).

Виділення не вирішених раніше частин загальної проблеми. Незважаючи на велику кількість наукових робіт в аспекті дослідження, залишається безліч актуальних питань, присвячених формуванню громадянської компетентності учнів, відсутні комплексні дослідження, присвячені розкриттю особливостей формування громадянської компетентності молодших школярів із сенсорними порушеннями.

Тому ми вважаємо доцільним розглянути цю проблему, урахувавши сучасні освітні тенденції, які дійсно впливають на формування громадянської компетентності дітей.

Метою статті є визначення умов формування громадянської компетентності молодших школярів із сенсорними порушеннями.

Виклад основного матеріалу. Розглянувши передовий педагогічний досвід з проблеми формування громадянської компетентності учнів початкової школи, дійшли висновку, що громадянська компетентність учнів початкової школи є інтегральним утворенням, що характеризується сукупністю знань про державу та її символіку, традиції, закони, права й відповідальність людини та громадянина, про національні й загальнолюдські цінності, умінням спілкуватися з однолітками й дорослими, колективно обговорювати проблеми, робити свідомий вибір, брати участь у колективній діяльності сім'ї та класу, залучитися до суспільно корисної праці, висловлювати й пояснювати власну точку зору, повагу до прав людини, до закону, прагненням до справедливості, чесності, відповідальності, сприйманням багатоманітності, повагою до національної історії, мови, культури, традицій.

На нашу думку, умовами, які сприятимуть формуванню громадянської компетентності молодших школярів із сенсорними порушеннями можуть бути такі:

- створення демократичного виховного середовища навчального закладу;
- використання інтерактивних методів навчання;
- використання Рамки компетентностей в освітньому процесі початкової школи.

Схарактеризуємо першу умову – створення демократичного виховного середовища навчального закладу.

П. Вербицька зазначає, що навчальний заклад містить значний виховний потенціал, надаючи змогу всім суб'єктам шкільної спільноти здобувати реальний досвід демократичних відносин. Діяльність суб'єктів виховного процесу за умов наявності демократичного виховного середовища характеризується культурою відносин, що базується на принципах поваги до особистості й гідності незалежно від віку, статусу, дотримання прав людини та поєднання з її обов'язками й відповідальністю перед спільнотою.

У контексті дослідження важливою є думка дослідниці, яка зазначає, що громадянське виховання в загальноосвітньому навчальному закладі, окрім організованої навчальної та позакласної виховної роботи, включає сукупність навчальних і виховних ситуацій, у яких відбувається громадянський розвиток особистості. Відповідно, навчальний заклад розглядається дослідницею як виховне середовище соціального становлення учнівської молоді, сприяючи набуттю ключових громадянських здатностей.

Аналіз наукових джерел дає змогу визначити основні принципи, на яких базується організація демократичного виховного середовища: пріоритет прав особистості; демократизація управління навчальним закладом, посилення його педагогічного потенціалу, забезпечення широкої участі членів шкільної спільноти в його управлінні, створення можливостей для широкої громадянської практики учнівської молоді в процесі прийняття рішення; перетворення навчального закладу у відкрити спільноту для місцевої громади; створення в ньому середовища конструктивного спілкування, діалогу учасників виховного процесу [1].

У межах формування демократичного виховного середовища загальноосвітнього навчального закладу важливе місце належить психологічному клімату, відносинам між учнями в межах школи та поза нею, взаємодії учнів з учителями, батьками, громадськістю, забезпеченню соціальної взаємодії, співпраці, саморозвитку учнів і дорослих, усіх суб'єктів виховної системи.

Важливим елементом демократичного виховного середовища навчального закладу є організація спільної громадсько-корисної діяльності шкільної спільноти: соціальні проекти; звіти органів шкільного самоврядування перед громадськістю; створення й функціонування шкільних ЗМІ; волонтерська діяльність; громадські вітальні; громадська просвіта батьків; практичні заняття й зустрічі зі старшими учнями або старшими людьми з подібними проблемами сенсорного розвитку; табори літнього відпочинку тощо. Розвитку базових громадянських здатностей і розвитку відчуття особистої відповідальності сприяє залучення учнів до організації виховних ситуацій вибору та прийняття рішення, взаємодія різновікових груп.

Важливим показником першої умови дослідження є ставлення вчителя до учнів із сенсорними порушеннями та його бажання допомогти вихованцям стати активними членами суспільства, духовно багатими особистостями зі сформованою громадянською позицією, громадянською компетентністю, здатними до розбудови незалежної демократичної держави; підготовленими до виконання соціальних ролей.

Ефективність і результативність виховної роботи в школі значною мірою залежить від

правильно обраних пріоритетних напрямів і принципів, що відповідають новій методології формування особистості.

Виховний процес має доповнювати й розширювати вплив сім'ї, дитячих громадських організацій на становлення й розвиток особистості молодшого школяра. Саме тому одним із головних завдань є створення здорового середовища в дитячому колективі; забезпечення максимальної уваги щодо розвитку особистості дитини, розкриття її здібностей, задоволення інтересів і потреб; залучення дітей до участі в різних видах продуктивної, суспільно корисної діяльності з метою розширення їхнього соціального досвіду на основі співпраці, співучасті вихователів, учителів і вихованців. Виховний процес у школі має здійснюватися відповідно до індивідуальних можливостей, інтересів, нахилів і здібностей школярів, з урахуванням їхнього віку, психофізичних особливостей, стану здоров'я та з використанням різноманітних форм і методів роботи [5].

Розглянемо більш детально другу умову формування громадянської компетентності – використання інтерактивних методів навчання.

Успішність виховних впливів з метою виховання громадянськості молодшого школяра також залежить від умілого використання педагогом як традиційних, так й інтерактивних методів. Аналіз наукової літератури свідчить, що значний потенціал для формування громадянської компетентності мають саме інтерактивні технології навчання.

М. Сіпліва зазначає, що багато педагогів не використовують сучасних різноманітних форм, методів під час формування громадянськості молодших школярів, а дотримуються традиційних методів навчання, що не має вагомого впливу на емоційну, почуттєву та мотиваційну сферу молодших школярів. Особливо гостро ця проблема постає в межах спеціальних освітніх закладів. Формування громадянської компетентності, утвердження життєвого оптимізму, розвитку навичок позитивного мислення може здійснюватися шляхом упродовження інтегрованих занять. Виконання вправ, спрямованих на формування самоактивності й саморегуляції у зв'язку з використанням методів формування свідомого громадянина, сприяє розвитку громадянської компетентності та формуванню активної громадянської позиції. Ефективність впливу інтерактивних технологій навчання на формування життєвої компетентності молодших школярів досягається за умови, коли враховуються психологічні та кібернетичні закономірності й особливості спілкування учнів на цьому віковому періоді їхнього розвитку [7].

Інтерактивні технології в навчально-виховному процесі передбачають активну взаємодію всіх учнів і рівноправність суб'єктів навчання. Проблемно-пошукове навчання спрямоване на самостійне

дослідження проблеми, що сприяє прийняттю й ухваленню школярами відповідних рішень і виробленню навичок: пошуку та використання засобів навчання; застосуванню наукових методів у процесі пізнання, обробки та відбору інформації.

Учителю необхідно звернути увагу на впровадження в урочний і позаурочний час таких елементів, як організація постійної й активної взаємодії всіх учнів у процесі навчання, у якому учень і вчитель – рівноправні суб'єкти освітнього процесу (співробітництво, співнавчання, взаємонавчання в парах, малих групах, великих групах тощо); розвиток демократичної атмосфери в класі, зокрема, через аналіз взаємин і комунікацій між учнями й учителем, питань дисципліни й порядку з демократичного погляду. Вирішальною умовою є переосмислення вчителем своєї ролі. Педагог повинен розмовляти в дружньому тоні, запрошувати й просити, а не наказувати; впливати, налаштувати на співпрацю, а не тиснути й нав'язувати; заохочувати до дій, підтримувати й допомагати, а не домінувати й критикувати; включати в навчальний процес проблемно-спрямовані завдання, які стосуються не тільки змісту навчання, а й організації діяльності учнів (наприклад, дослідження та діяльність у реальних життєвих ситуаціях: інтерв'ю з експертом, інтерв'ю на вулиці, опитування та дослідження, практикум, спостереження за роботою фахівців, тематичні дослідження, участь у плануванні уроків); проведення дискусій, оскільки вони тренують здатність учнів думати. При цьому вчитель постійно має бути модератором групи та процесу, готовим до імпровізацій; контролювати дискусію, але не домінувати в ній; реагувати на все, що говорять учні, спілкуватися з класом; уважно слухати й активно заохочувати учнів до просування власних ідей; інструктувати, надавати учням достатньо часу для роздумів і чітко визначати час для виступів; навчання через діяльність – замість надання готових відповідей на запитання, вивчення абстрактних понять, сфокусувати навчання на досвіді вирішення ситуацій і проблем самими учнями; проведення рефлексії для різнобічного аналізу процесу навчання, самооцінки учнів відповідно до поставлених завдань, установлення причинно-наслідкових зв'язків і подолання недоліків у навчанні.

На уроках у початковій школі пізнавальна активність учнів досягається завдяки дослідницькому методу навчання, евристичній бесіді та проблемному викладу матеріалу. Учителю доцільно використовувати завдання, що пов'язані з моделюванням і дослідженням реальних життєвих ситуацій у класі та за його межами.

Щодо третьої педагогічної умови, то ми вважаємо доцільним використання Рамки компетентностей для культури демократії (далі – Рамка), запропонованою Радою Європи, в освітньому

процесі початкової школи як загальноосвітньої, у якій навчаються діти із сенсорними порушеннями, так і в спеціальних навчальних закладах (див. рис. 1) [3].

Рамка компетентностей – це концептуальна модель компетентностей, що дає громадянам змогу ефективно брати участь у культурі демократії. Метою створення моделі був опис компетентностей, яких учні мають набути, щоб стати успішними, активними громадянами та мирно співіснувати з іншими людьми на засадах рівності в культурно багатоманітних, демократичних суспільствах. Передбачалося, що модель буде використана для інформування під час ухвалення управлінських рішень і планування у сфері освіти, а також для підготовки учнів до життя як компетентних демократичних громадян [8].

До моделі включено 20 компетентностей, 3 набори цінностей, 6 ставлень; 8 навичок, 3 групи знань і критичного розуміння.

Розробники «компетентність» розуміють як здатність мобілізувати та застосувати відповідні цінності, ставлення, уміння, знання й/або розуміння, щоб належним чином ефективно реагувати на вимоги, виклики та можливості, які виникають у певному різновиді контексту. Це передбачає вибір, активізацію, координування й організацію відповідного кластеру цінностей, ставлень, знань, розуміння та вмінь, а також їх застосування в поведінці, яка підходить до ситуації.

«Цінність» описують як переконання про мету, якої бажано досягнути; це переконання мотивує і

слугує дороговказом під час прийняття рішень про те, як діяти в різноманітних життєвих ситуаціях; вони вказують, що варто робити й думати.

Ставлення розглядають як загальну психологічну орієнтацію, яку особа приймає щодо когось або чогось (наприклад, людини, групи, інституції, питання, події, символу). Ставлення зазвичай складаються з чотирьох компонентів: переконання або думки, емоції або почуття, оцінки (позитивної чи негативної) та схильності певним чином поводитися щодо цього об'єкта.

Уміння є здатністю виконувати складну, добре організовану мисленнєву діяльність або поведінку для досягнення певного результату або мети.

Знання є сукупністю структурованої та взаємопов'язаної інформації, якою володіє особа; цей термін тісно пов'язаний із поняттям розуміння.

Критичне розуміння включає розрізнення та розуміння сенсів, а також певний спосіб взаємодії зі знаннями. Критичне розуміння вимагає осмислення знань, критичного аналізу змісту і джерела, порівняння різних точок зору на одну тему, поєднання нових знань із раніше отриманими з різних джерел, уміщення знань у конкретний соціокультурний контекст, релятивізації їх значення, оцінювання ідей і позицій на підставі різноманіття аргументів [2].

Рамка дає змогу розширювати можливості учнів як самостійних соціальних представників, здатних окреслювати та досягати життєві цілі з орієнтацією на демократичні інституції, з повагою до прав людини; сприяє формуванню громадянської компетентності.

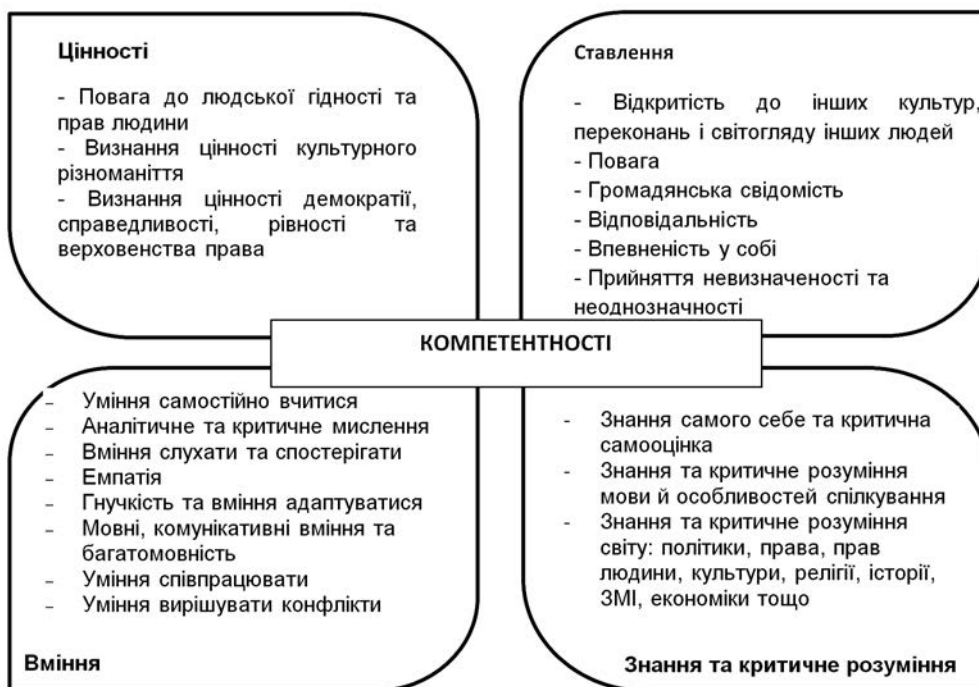


Рис. 1. Рамка компетентностей для культури демократії

Висновки. Отже, створення демократичного виховного середовища навчального закладу, використання інтерактивних методів навчання та Рамки компетентностей в освітньому процесі початкової школи є ефективними умовами формування громадянської компетентності молодших школярів із сенсорними порушеннями.

Проведене дослідження не висвітлює всіх аспектів досліджуваної проблеми. До перспективних напрямів подальших наукових досліджень зараховано створення й упровадження розширених інтегрованих курсів із формування громадянської компетентності в учнів початкової школи із сенсорними порушеннями в зміст початкової освіти.

БІБЛІОГРАФІЧНИЙ СПИСОК:

1. Вербицька П.В. Теоретико-методичні основи громадянського виховання учнівської молоді у загальноосвітніх навчальних закладах : дис. ... докт. пед. наук : 13.00.07 / Ін-т пробл. виховання АПН України. Київ, 2010. 527 с.
2. URL: <https://www.living-democracy.com.ua/textbooks/> 14.
3. URL: <https://www.schools-for-democracy.org/biblioteka/posibnyky-rady-yevropy-z-osvity-dlia-demokratychnoho-hromadianstva-i-prav-liudyny/ramka-kompetentnostej-dlya-kulturi-demokratiji-2>. 48.
4. Коберник Г.І. Соціалізація особистості молодшого школяра в умовах інтерактивних технологій навчання. *Збірник наукових праць Уманського державного педагогічного університету імені Павла Тичини* / гол. ред. : М.Т. Мартинюк. Умань : ПП Жовтий О.О., 2009. Ч. 3. С. 89–95.
5. Кондрашова Л.В., Лаврентьєва О.О., Зеленкова Н.І. Методика організації виховної роботи в сучасній школі : навчальний посібник. Кривий Ріг : КДПУ, 2008. 187 с.
6. Сігова А.Г. Формування громадянської компетентності учнів початкових класів. *Наукові записки Національного педагогічного університету імені М.П. Драгоманова. Серія «Педагогічні науки»* : збірник наукових статей. Київ : Вид-во НПУ імені М.П. Драгоманова, 2017. Вип. СХХХІV (134). С. 215–220.
7. Сіпліва М.О. Особливості формування громадянської компетентності у дітей молодшого шкільного віку. *Освіта ХХІ століття: професійно-педагогічний аспект* : збірник науково-методичних праць студентів магістратури. С. 213–216.
8. Audigier F. (2000), Basic concepts and core competencies for education for democratic citizenship, Council of Europe, Strasbourg. URL: www.ibe.unesco.org/fileadmin/user_upload/Curriculum/SEEPDFs/audigier.pdf.